

מעטא למיקתא

גליון קל – פ' בשלח – ט"ו בשבט ה'תשע"ג / קהילת "חניכי הישיבות" - רמות ב' אכל "בריה" כגון ענב שלם, האם רשאי לכתחילה לאכול עוד אחד

איתא בברכות (נה) דשיעור ברכה אחרונה על 'אכילה' הוא בכזית, מאידך מציינו בירושלמי (ברכות פ"ו ה"א) דהאכול "בריה" דהיינו פרי שלם, וכגון זית שלם אפילו אין בו כזית, חייב לברך עליו ברכה אחרונה.

ונחלקו הראשונים האם הבבלי פליג על הירושלמי: [א] דעת התוס' (ברכות שם ד"ה בצר ליה) וכן משמע מסתמת דברי הר"ף (ברכות שם) והרמב"ם (ברכות פ"ג ה"ג), דהבבלי חולק על הירושלמי וס"ל דדוקא בכזית איכא חובת ברכה אחרונה. [ב] דעת הרבינו יוסף (תוס' שם) דלא פליגי, אלא דהבבלי איירי כשאין הפרי שלם וכגון שהוסרו ממנו הגרעין ונמלח דלא הוי כברייתו, אבל אם אכלו שלם אפי' אם היה פרידה אחת של רמון אה"נ דמברך עליו לבסוף. [ג] דעת הרשב"א (ברכות שם) ד"אפשר" דהבבלי איירי שהסיר הגרעין (אפי' שאינו ראוי לאכילה) או שנפרץ או נחתך או נימוח דלא חשיב בריה וכמו בכל האיסורים שבתורה. [ד] דעת הרא"ש (פ"ו סי' טז) ד"אפשר" דכוונת הירושלמי לחייב ברכה אחרונה כשהבירה שלמה כשהגרעין נשחטו הגרעין כיון שהובא לפניו שלם חייב לברך עליו ברכה אחרונה, ושי"ס דילן איירי שהובא לפניו בלא גרעין [ועיין בא"ר (סי' רי' אות ה) אלוברג דהאכל תלוי "בשעת הברכה"]. [ה] דעת התר"י (שם) דהבבלי איירי בדבר שאין הדרך לאוכלו עם הגרעין כגון זית וכיוצא בו, שצריך שיהיה בו שיעור מלבד הגרעין, שכיון שאין דרך לאכול עם הגרעין נמצא שלעולם לא הוי בריה, שכשתוציא הגרעין כמו שדרך להוציאו לא ישאר שלם.

ולמעשה כבר פסק השו"ע (סי' רע"א א) דכיון דנסתפקו הראשונים אם הבבלי פליג על הירושלמי "נכון לזהר שלא לאכול בריה פחות מכזית" שלא ליכנס בספק ברכות [ובכלל בריה: רגירי של ענב או של רימון, גרעין חומוס שלם, גרעין חמוניות (גרעינים שחורות) וכדו'. ודעת האור לציון (פ"ד אות כח) דפלה של קלמנטנה בכלל בריה. ובשבט הלוי (ח"ח סי' לז ס"ק א) כתב דצימוקים אם נתייבשו כ"כ מבפנים עד שלא נשאר מבשר הענב כלום רק עור הצמוקים ויצא שום ליחה, בזה יש להסתפק אם הוי בכלל בריה, ומאן דמקיל בזה אין מזניחין אותו, ועיי"ש דשומשום בכלל בריה].

וכתב הרמ"א שם "ולא מקרי בריה אלא אם אכלו כמות שהוא, אבל אם לקח הגרעין וממנו לא מקרי בריה". והכרעת המ"ב (שם) ד"כזית הרמ"א כהרשב"א לפסוק דאינו בכלל בריה אלא כשאוכלו עם הגרעין ואפילו אם הגרעין אינו ראוי לאכול, ואליה אינו בכלל בריה. ואם הוציא קליפה שאינה ראויה דעת הרמ"א (סי' ט) דאף להרשב"א בכלל בריה היא אחרי שעכ"פ אכל מה שראוי לאכול ממנו, עיי"ש. וכן פסק המ"ב (סי' ט) ודלא כהמאמר מרדכי שפסק בדברי הרמ"א. וכן דעת האג"מ (ח"א סי' עח). והערה"ש (אות ד) לשיטתו שפסק כהתר"י הנ"ל יצא לחלק דאם הסיר הקליפה הראויה לאכילה אין הפרי בכלל בריה, אבל אם אינה ראויה לאכילה בכלל בריה היא.

ומי"מ מבואר ברשב"א הנ"ל דאם חתך הפרי לפני אכילתו אפי' אחר שהובא לפניו לא הוי בריה (דלא כהרא"ש), וכן פסק המ"ב (שעה"צ אות כא). ודעת הגריש"א זצ"ל (והא"ת הברכה עמ' 54) דאפשר לגנוס מבריה מעט מעט ואין בכח"ג שאלה כל זמן שאינו מכניס כל הבריה בפיו בב"א. וכן נקטו ה"בן איש חי (פ' מסות אות ה) והאור לציון (ח"ב פ"ד אות כח).

וכמו כן אם נפל ממנו קצת ע"י בישול כמו שרגילות הוא להתפרפר, ג"כ נתבטל עיי"ז ממנו שם בריה. ולפ"ז י"ל דענבים שתולשים מהאשכול ונשאר קצת מהפרי באשכול (וכן י"ל לענין גרעיני תירס) דאינו בכלל בריה. והנה אע"פ דהירושלמי מיירי לענין ז' מינים, מי"מ מפשט לשון השטויע' כאן משמע דהוא לאו דוקא. ודלא כהפנ"ג (ברכות לח: ד"ה אה"ב) שמיקל בדבר. אלא דשוי"מ בהר צבי (סו"ת קא וססי" קז) שסתפק בזה. ושוי"ר בתר"י (שם) דגם גודגניות בכלל זה. וכן פסקו הרמ"א (שם רי' סי' ג), הערך השלחן (סי' רי' אות ה) והמנח"ש (ק"י צא סי' ה) ועוד. ועיי' במור וקציעה (סי' רג) ובמקראי קדש (פסח ח"ב סי' מ).

ויש להסתפק במי שטעה ויבא פרי שלם שהוא בכלל "בריה" כגון ענב וכדו', האם מעשה רשאי לאכול עוד אחד, דכיון שכבר נכנס לבית הספק שוב אינו מוטל עליו להחמיר שלא לאכול עוד, או דלמא כל בריה הוי ספק בפני"ע ועיי"כ עליו להימנע שלא לאכול עוד "בריה" [ואם יש לו כדי להתחייב בברכה אחרונה ודאי עדיף שיאכל שיעור כזית כדי להתחייב ויוכל לברך לצאת מהספק].

ולכאורה כדי לפשוט ספק זה יש לדון בהאי דינא דתיקנו חכמים דמברכים ברכה אחרונה אחת על אכילה מרובה, האם פירושו דמי שאוכל כמה כזיתים מתחייב בכמה ברכות אלא דמברך פ"א בסוף דברכה אחת פוטרת את כל החיובים, או דילמא מלכתחילה תיקנו ברכה אחת לאכילה אחת לא שנא כמה אכל, דאם נימא כהצד הראשון י"ל דאע"פ דכבר נכנס לבית הספק מי"מ כשיאכל עוד בריה הרי נכנס שוב לספק חדש, משא"כ לפי הצד השני.

והנה לענין ברכת המזון מציינו בט"ז (סי' ז' סי' ג) דלפי השו"ע בסי' קע"ח (סעי' א) שפסק דהמשנה מקום באמצע סעודתו מתחייב לברך ברכה אחרונה (ואח"כ מברך ברכה ראשונה) אם הסיח דעתו מהאכילה הראשונה ושוב אכל ללא ברכה אחרונה, מתחייב ב' ברכות אחרונות, אחר שציינו בשו"ע (שם סעי' ג) לענין ברכת אשר יצר שאדם שהטיל מים והסיח דעתו מלהטיל מים ואח"כ נמלך והטיל מים פעם אחרת שחייב לברך שני פעמים. וכן ביאר הפמ"ג (סי' ז' מ"ז סי' ג) בדעת התוס' (ברכות פ"ג ה"א) (שם על המ"א סי' א). ומבואר מדבריו דהאכול כמה פעמים מאותו מין (דהרי התם איירי לענין לחם) מתחייב כמה פעמים אלא שפוסט הכל בברכה אחת. ואע"פ שהב"ח (שם סוף אות ד) ועוד דפוסקים (עיי' בזה בשמעתא עמיקתא גליון ע"ן) דחו צד זה דבכה"ג מברך ברכה אחרונה אחת וה"ה לענין ברכת אשר יצר דמברך ברכה א'. מי"מ י"ל דמועדים דרביע על אגברא תרי חיובי אלא דס"ל דפוטרים בברכה אחת. ולפ"ז אפשר דה"ה באוכל כמה כזיתים ממין אחד דמתחייב בכמה חיובים אלא דפוטרים בברכה אחת.

אלא דיש לחלק בפשיטות דשאני התם דכבר חל חיוב ברכה אחרונה מחמת היסח הדעת, עיי"כ חל עוד חיוב, אלא שיכול לפטור שתי החיובים בברכה אחת, משא"כ בנ"ד דאוכל כמה פעמים ללא היסח הדעת ולא חל עליו חיוב לברך ברכה אחרונה אפשר דהכל נכלל בחיוב אחד.

אלא דאכתי יש להוכיח דחל חיוב על כל כזית וכזית ועיי"כ ברכה אחת פוטרת את כולם, מדברי הפמ"ג (פתיחה לברכות סי' י' ד"ה מריש, וסי' זו ו"א סי' א) דס"ל דאע"פ שברכה ראשונה נתן להגבילה שלא תחול על כל מין המונח לפניו, מי"מ ברכה אחרונה לא מהני לעשות כן. וכן פסק כה"ח (סי' רז אות ז). וביאר ברב פעלים (ח"ב סי' לב) דהיינו טעמא כי כבר אכל ונתחייב, וכיון שבירך ברכה הראויה לזו ג"כ יוצא יד"ח דרך גררה [אלא דעיי' ברב פעלים שנקט דמי"מ אם כוון להדיא שלא לפטור (ועיי' מה שכתבנו דצמות צריכות כוונה עליו לחזור ולברך דאחרונה לפטור האכילה שניה)]. והובאו דבריהם בהר צבי (ח"א סי' קה). ועיי"כ מה שהארכנו בסי' ד בשמעתא עמיקתא גליון מ"ב לענין הגבלת ברכה אחרונה]. ומבואר דחל חיוב על כל כזית וכזית ונפטור עיי"כ ברכה אחת.

שוב העירונו דיש להוכיח כן ביתר שאת מדברי הרמב"ד (ספר הביתים שער ברכות שער ט אות ב) שחיי' כתב דמי שאכל ב' מינים, המחייבים ברכת על המחיה, וכוון לפטור אחד מהם צריך לברך על מין השני, עיי"כ (וזה דלא כהפמ"ג הנ"ל דס"ל דמי"מ אי"צ לברך על מין השני) [ועיי' במאמר מרדכי (סי' רח סי' ל) ובמ"ב (סי' קעו סי' ב) ושה"צ אותיות ה-ו) בשם האבן העזר (סי' רח על סעי' יז) דס"ל דברכה אחרונה אינה פוטרת ממילא אלא צריך לכוון לפטור כל המינים שאכל]. ואע"פ דאין לנו ראייה אלא במקום שאוכל מבי' מינים שונים אע"פ שברכותיהם שוות, מי"מ מסתבר דה"ה כשאוכל כמה שיעורים מאותו מין ממש [והא דלא כתי' הראב"ד במין א' וכוון לפטור רק כזית אחד, י"ל דבכה"ג לא מהני להגביל חלות הברכה על מין אחד, ועיי"ן].

ואם כנים דברינו י"ל בנ"ד דאם אכל בריה אחת וכבר נכנס לבית הספק מי"מ אכתי נכון שיהיה שלא לאכול עוד בריה פחות מכזית (אפי' היא מאותה המין). ושוי"מ שכן דעת הגר"ק שליט"א (חוט שני ח"ב ענינים שונים עמ' שא), ודו"ק [שוי"מ בספר ברכת ה' (ח"ג פ"ט הגה 7 ד"ה ואשה) שכת' מדיליה דליכא חיוב על כזית וכזית אלא חיוב אחד על כולם, ויצא לחלוק על דברי הרב פעלים הנ"ל. ואין ראיותיו מוכרחות למעין, ומשי"כ שהמאירי בברכות י"ב חולק על הראב"ד לא דמי דהרי המאירי מיירי לענין בהמ"ז ובה י"ל דלכו"ע הברכה פוטרת אף כשאינו מכוון לפטור הכל דהרי ברכתה היא על "השביעה" ועיי"כ כוללת הכל, ועיי"ן].

הנוגע במלח בידין האם חייב לשטפם

אמרין בגמ' [גירובין יז - חולין קה:] אמר רב חייא בר אשי מפני מה אמרו מים אחרונים חובה, מפני שמלח סדומית יש שמסמא את העינים, אמר רבי ומשתכחא קקורטא בכורא. א"ל רב אחא בריה דרבא לרב אשי כילי מלחא מאי, א"ל הא לא מלחא מעינא. וכי"ל הגמ' לפנינו.

ופרש"י שמלח סדומית יש וכו' - ואמור רבון [בבב"ב ז:] אחר כל אכילתך אכול מלח, ומשום מלח שטבל בו אצטוו תיקנו מים אחרונים. כילי מלחא מאי - מדד מלח לחמרים צריך לטול דיו או לא. כ"ש - צריך.

ופסק להאי דינא בר"ף (ברכות מ: וכתב - מים אחרונים חובה מפני שאדם אוכל אחר סעודתו מלח ויש בה מלח סדומית שמסמא את העינים, ואי כילי מלחא בעי נטילת ידים.

וכיוצ"ב כתב הרמב"ם (פ"ו מהל' ברכות ה"ו) - כל את המלח צריך נטילת ידים באחרונה שמה יש בו מלח סדומית או מלח שטבעו כטבע מלח סדומית ועיבור דיו על עינו ויסמא, ומפני זה חייבו לנטול ידים בסוף כל סעודה מפני המלח. וכי"ל. [ועיי' בהשגות הראב"ד. ומיי"ש עיי"ז בכ"מ.

ועיי' ברבינו מנוח ובלחם משנה]. וכתב ה"ר יונה [על דברי הר"ף הנוכחים] - ואומר הרמב"ם ז"ל שאע"פ שעכשיו אין מלח סדומית בנינו יש לחוש מפני מלח אחר שטבעה כמלח סדומית.

אולם בתוס' (ברכות מ"ג: ד"ה הייתם קדושים) כתבו דאין שאין מים אחרונים מצוי בנינו ואין אנו רגילים לטול ידים אחר הסעודה, אין הנטייה של מעבת לבטל לברך (ובספיק' דעירובין מ"ז ע"ג) כתבו דעכשיו לא נהוג במים אחרונים דאין מלח סדומית מצוי בנינו, א"ל לפי שאין אנו רגילים לטול אצטונו במלח אחר האכילה.

וכיוצ"ב כתב הרא"ש (סוף פ"ח דברכות) דמה שלא נהוג האידא במים אחרונים לפי שאין מלח סדומית מצוי בנינו, וגם לא איקרו ידים מזהמות כיון שאין אנו רגילים לטול ואין אנו מקפידים (וביאר הלחם חמויות (שם סי' מ"ג) דאף טעמא דמים אחרונים הרגו את הנפש ליכא, דכיון דאין מלח סדומית מצוי בנינו אי"כ כולם אינם נוטלין ושוב לא הוי סימנא מלתא מה שאינו נוטל. וכי"כ הא"ר (סי' ב) והעו"ת (סי' ז).

ובטור (סי' קפ"א) הביא בריש דבריו דברי הגמ' דמים אחרונים חובה, והדר הביא דברי התוס' דכתבו לבאר הא דהאידינא לא נהוג בהן. ובמ"י בריש ה"ה הביא דברי ה"ר יונה הנוכחים, ודברי ר"י דכתב משמיה דהר"ף (חולין ל"ז:) שאע"פ שלא אכל מלח חובה לטול דיו משום דמים אחרונים הרגו את הנפש. ועל דברי התוס' כתב דכ"כ הרא"ש והמרדכי וההג"מ.

ולדכ"י משה כתב דהמנהג כדברי התוס'. וכ"כ הלבוש (סי' ט) דהאידינא אין נוהגין במים אחרונים, מפני שאין אנו רגילים להקפיד כ"כ על ידים מזהמות וגם אין מלח המסמא מצוי בנינו כלל.

ובמחבר (סי' קפ"א סי"א) סתם דמים אחרונים חובה. אולם בסי' כתב דיש שאין נוהגין לטול מים אחרונים.

וביאר המשנ"ב (סי' א) דברי המחבר שבסי"א, משום שהידיים מזהמותו הן מן האכילה ופסולות לברכה, ואפי' למי שאינו מברך מעצמו אלא שומע לצאת מפי המברך, ויותר מזה אפי' כשאיין דיו מזהמותו כולל ג"כ חיבו חז"ל בבגדיו מים אחרונים והוא מפני חשש מלח סדומית, דבכל סעודה הלא נמצא מלח ויש לחוש שמא מעורב בהן מעט מלח סדומית, ואף עכשיו שאין מצוי מלח סדומית בנינו יש לחוש למלח אחר שטבעה כמותה.

ועל מיי"ש המחבר בסי' דיש שאין נוהגים לטול מים אחרונים כתב - מפני שאין מלח סדומית מצוי בנינו, ומשום דים מזהמות אין חוששין הואיל ועכשיו אין מקפידין לרוחצן מלכלוך המאכל אין זה קרוי זוהמא לנו. ודעת הגר"א בביתורו דצריך לטול גם האידא דנטעם מלח סדומית וידיים מזהמות גם עתה שייך וכמ"ש בס' א"א, וכ"כ המנ"א בשם הקה"ק דכל אדם יזהר במים אחרונים, וכן החמיר המהרש"ל בשי"ש, וכ"כ הברכ"י עיי"ש שהחמיר הרבה בזה.

(וזה"ל הברכ"י [ז:] - כתב מר זקנינו הרב החסיד מהר"א אזולזי זלה"ה בהנהגותיו כ"כ כפי הקבלה צריך לזהר בזה מאד ואין להקל בה, והמקל במים אחרונים מקליו לו ביהו ושנותיו, כך השיבו מן השמים עיי' שאלת שלום מגיסו הרב מרדכי).

ובערך השולחן (סי' ט) כתב נמי להחמיר בזה, ויצא לידון בדבר חדש, וז"ל - והנה עכשיו לדינא במים אחרונים, לא מיעביא לשיטת כמה מרבותינו שמעיקר דינא יש חיוב גם בזמננו כמו שבארנו, אלא איש לשיטת התוס' דליכא חיוב בזמננו, אין ספק שכתבו כן כדי ללמד זכות על מה שלא נהגו בימיהם, אבל גם רבותינו

אכל חצי שיעור ממין ז' וחצי שיעור ממין אחר, האם מברך בני"ר

אסור לאדם ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה, וע"כ חייבים לברך לפני האכילה אפי' על כל שהוא. [ששו"ע סי' ר"ס ס"א]. וזה ע"פ דעת התוס' (ברכות ט"ז ד"ה בצה). דלא כרב אחא משבחה המובא בנ"ב (ס"ה כ"ט ע"ד) דעל פחות מכשיעור אפי' לברך אפי' שהכל. וע"י בתוס' וברא"ש שם דמשמע דאפי' בכל שהוא מברך הברכה הראויה לו ולא ברכת שהכל, וכ"כ להדיא הרמב"ם (ברכות פ"ג ה"י"ג) ודלא כהת"י (שם כ"ו ברי"ף ד"ה אפי').

אולם לאחר אכילה קבעו חכמים ברכה אחרונה בשיעור "כזית" בין בברכת בני"ר ובין בברכת מעין ג', ואע"פ דיש ראשונים הסוברים דאם אכל ממין שבעה פחות מכשיעור מברך בני"ר לא קיי"ל כוותיהו [ע"י בב"י סי' ר"י בכל זה]. ושיעור כזית לגר"ח נאה הוא 27 גרם והוא קצת יותר מהנפח של קופסת גפרורים רגילה, וזאת הברכה (עמ' 8). ולפי החזו"א הוא 33.3 גרם. וע"י בשו"ע (סי' ר"י ס"א) שפסק דאף לבני"ר איכא שיעור. ויש לציון דיש סוברים דברכת מעין ג' היא מדאי היכן ששבע באכילתו, והכרת המ"ב (סי' ר"ט ס"ק ז') דאם אכל כדי שביעה ונסתפק לו אם בירך אחריו יאכל עוד שיעור כזית ויברך אחריו ויוציא עיניו גם הספק שלו. וכ"כ לענין אכילה, ולענין שתיה קבעו שיעור ירביעית, אלא דבפרק הישן (שם) נסתפקו בש"ס אי סגי בכזית בשתייה כמו באכילה וכתב הרא"ש (פ"ו סי' כ"ד) לכך טוב לזהר שישתה רביעית להשתלק מן הספק. ודעת הרמב"ם (שם ה"י"ג) דבין ב"ר ובין בשאר משקין אין מברכין עליהם ברכה אחרונה בפחות מרביעית.

אלא שנחלקו האחרונים לענין מי שאכל חצי זית מ'ז' המינים וחצי זית מדבר שברכתו האחרונה בני"ר, מה יברך לאחריו דיש מי שאומר שלא יברך כלום, ויש מי שאומר שיברך אחריו בני"ר. וע"י בכנסת הגדולה (ר"ס ר"ה) שהביא מח' זו והכריע דאם אכל חצי זית מ'ז' חייב לברך ברכה אחרונה, לא מבעיא לדעת הסוברים דאם אכל אפי' "חצי זית" מ'ז' המינים מברך בני"ר (אבל לא מעין ג') דהכא ודאי יברך בני"ר, אלא אפי' לחולקים דאין לברך בני"ר באוכל בפחות מזית מ'ז' המינים בני"ד ודו דמברך בני"ר כיון שהיא ברכה כוללת הפוטרת כל חיוב ברכה אחרונה (דומיא דברכת "שהכל" שפוטרת בדיעבד כל המינים), ע"כ. וכן פסק המ"א (סי' ר"י ס"ק א') דכל האוכלים מצטרפים לכזית אכל חצי זית מ'ז' מינים וחצי אחר מברך אחריהם בני"ר, והסיף דה"ה לחם ודבר אחר.

ולכאורה יש לתמוה על דברי המ"א דאיך פסק כדברי הכנה"ג, ואילו הטעם שנקט לברך ככה"ג כי ברכת בני"ר הוי ברכה כללית, והרי דעת המ"א גופא בסימן ר"ח (סי' כ"ו) דבני"ר אינה ברכה כללית. וכן פסק המ"ב (סי' ר"ח ס"ק סב). ושור"י שכבר הקשה כן הרע"א שם.

וע"י במחצה"ש (שם) שנראה דנתקשה בזה, וע"כ פירש דהמ"א פסק ככהנה"ג אבל לא מטעמיה, אלא משום דבאמת מצד הדין גם על ז' מינים הו"ל לברך בני"ר אלא שמצד חשיבותו קבעו לו ברכה מיוחדת, וכיון דאין בו כשיעור א"א לברך ברכה המיוחדת לו ע"כ"פ לא מגרע משאר אוכלים שאינם מ'ז' מינים ומצטרף לחצי זית ממין אחר, והוי כאלו אכל כשיעור מפרי שאינו מ'ז' מינים דמברך בני"ר, בפרט דגם יש דעות בפוסקים דאפי' אכל חצי שיעור מין ז' ולא אכל שום פרי אחר אפי' מברך על אותו חצי שיעור מ'ז' מינים בני"ר ונהי דלא קיי"ל הכי מ"מ כה"ג דאיכא שיעור מצירוף ודאי מברך בני"ר.

וכבר פסק במ"ב (סי' ר"י ס"ק א') כדברי המ"א הנ"ל, וז"ל: אם אכל חצי זית מ'ז' המינים וחצי זית אחר מברך אחריו בורא נ"ר, וה"ה כשאכל חצי זית פת וחצי זית מדבר שמברכין בני"ר מברך בני"ר [האוכל והשותה], דהיינו שאכל פחות מכזית ושתה פחות מרביעית, אין מצטרף אפי' לענין בני"ר, עכ"ל.

ונהי מבואר מדבריו דאם אכל חצי זית פת וחצי זית מדבר שמברכין בני"ר מברך בני"ר, אולם לא ביאר מה הדין בגוונא שאכל חצי זית פת או חצי זית מחמשת מיני דגן המחייב על המחיה וחצי זית ממין שבעה אחר, איזה ברכה יברך.

ובאמת לפי דברי המחצה"ש הנ"ל שביאר דהטעם שהמאכלים מצטרפים לברכת בני"ר משום שלא אכל שיעור לא יתקנו ברכת מעין ג' אלא בני"ר, י"ל דאע"פ שבני"ד לא אחד מהם חייב בני"ר מ"מ כיון שבשניהם שייך בני"ר משום שבכל אחד אין שיעור מברכים בני"ר. ושור"י שכן פסק הקשו"ע (כ"ל נ"א אות ד) ע"פ המחצה"ש. ועיי"ש דמ"מ אם אכל חצי זית פת וחצי זית ממין המחייב על המחיה מברך לבסוף מעין ג'. וכן פסק הדרך החיים (סי' ר"ח אות כו). [וכסברא זו דאמרין החמור מצטרף לקל מצאנו בש"ס סוכה (ו'): לענין טומאה, עיי"ש].

ולפ"ז יוצא מח' בדבר, דלדעת המחצה"ש ודעימיה בגוונא שאכל חצי זית פת או חצי זית מחמשת מיני דגן המחייב על המחיה וחצי זית מדבר אחר שהוא מין שבעה מברך ברכת בני"ר. וכן ס"ל לקשו"ע שם אלא דלדעתו בגוונא שאכל ח"ז פת וח"ז ממין המחייב על המחיה מברך לבסוף מעין ג', משא"כ לדעת הגר"ז ודעימיה מברך מעין ג'. מיהו אכתי צ"ע אליבא דהגר"ז כשאכל חצי זית פת וחצי זית מדבר המחייב מעין ג' כגון ענבים, מה יזכיר בברכת מעין ג', האם יזכיר "על המחיה ועל העץ" או יזכיר רק "על העץ" שהוא דבר הקל.

שור"י בקצות השולחן (סי' נ"ט בדי השלחן אות י"א) שמסתפק בזה, דאם יברך על העץ זה לא שייך לפת כלל, ועל המחיה לא שייך ל' המינים, ואם היה אומר שעל חצי זית פת וחצי זית מ'ז' מיני דגן יברך על המחיה אתי שפיר, אבל לצרף פת עם ז' המינים זה אינו מובן ואם לומר שיברך מעין ג' ויזכיר שניהם על המחיה ועל העץ לפי שע"י הצירוף חל שם אכילה ע"ז ונתחייב לברך הברכה שלהם דהיינו מעין ג' וכ"כ כי כל כה"ג הו"ל להגר"ז לפרושי, וצ"ע, ע"כ.

ולחלכה למעשה פסק הגרשז"א זצ"ל (וואת הברכה עמ' 45 - מוריה ניסן תשנ"ב עמ' 45) שאם אכל חצי זית מפירות שמברכים אחריהם על העץ וחצי זית ממין שמברכים לאחריו על המחיה, מברך מעין ג' ויאמר על המחיה ועל העץ [ועיין באור לציון (ח"ב פ"ו סי' ס"ז) דלדעתו דאם אכל יותר מ- 18 גרם מ'ז' מינים אין המינים מצטרפים יחד לבני"ר ואינו מברך כלל ברכה אחרונה שמא נתחייב מעין ג' על שיעור זה שהוא כזית לדעת הרמב"ם, עיי"ש]. אולם דעת הגרשז"א זצ"ל (וואת הברכה עמ' 45 בהגה) דאין לחוש לדעת הרמב"ם ובכתי"ב עליון לברך בני"ר.

ונראה דהאי דין דמצרפינן שתי מינים לברכה אחרונה שייך אף כשאחד מהמינים טפל למין השני, ואע"פ דכלל בידינו בברכות הנהנין "כל שהוא עיקר ועמו טפלה מברך על העיקר ופוטרי את הטפלה". מ"מ כיון שהטפל חייב ברכה אלא שנפטר בברכת העיקר בגוונא דהעיקר אין לו ברכה עכ"פ מברך על הטפל, ובני"ד דאין לאחד מהם שיעור מצטרפים לברכה אחרונה. וכן מבואר באג"מ (ח"א סי' ע"ד).

ואע"פ שמצינו במ"ב (סי' ר"ח שעה"צ אות ט) דמסתפק במי ששתה יין פחות מרביעית שהוא ספק אם חייב בברכת מעין ג' [ע"י לעיל בהגה], האם יברך ברכה אחרונה על המשקין שנפטר ע"י ברכת היין, שהרי לפי הדעות המחייבות, לא יוכל לברך בורא נפשות על המשקין. ומשמע מדבריו דהטפל אין לו ברכה דאל"ה אמאי אינו מברך על הטפל שהוא ודאי חייב בברכה. וע"י באג"מ שם דבאמת תמה על דברי המ"ב ודחה דבריו.

מ"מ י"ל דאף המ"ב מודה דהטפל חייב בברכה, והטעם שנקט שאין לברך ברכה אחרונה על הטפל היינו כי ס"ל כסברת החזו"א (או"ח סי' כ"ו אות ט) דברכת העיקר הופכת להיות ברכת הטפל "וברכותיהם שוות", ועל כן אם נאמר שמחויב בברכת מעין ג' שוב לא יוכל לברך בורא נפשות על שאר המשקים שהרי עתה ברכתם היא ברכת מעין ג' (ולא בורא נפשות) וע"כ מספק אינו יכול לברך, משא"כ כשהעיקר פטור בתורת ודאי דבכה"ג ודאי מברכים על הטפל, ואם ליכא שיעור אלא בצירוף נמי מהני להתחייב בברכה אחרונה. וכן יש להוכיח מהמ"ב (סי' ר"י שעה"צ אות ד), והארכנו בס"ד עוד בגדר ברכת הטפל בגליון ל"ט, ודו"ק.

התוס' מודים דצריך גם בזמנ"ז, דמי יימר שמלח סדומית אינו מצוי גם עתה. ויראה לי דמלח ממי הים יש בהם חשש מלח סדומית, וזה שכתבו דעכשיו ליכא מלח סדומית, מפני שבמדינתם היו אוכלים ממלח שחוצבים בהרים, וגם עתה שם כן הוא, אבל במדינתנו הרבה שאוכלים ממלח הזמר יש בזה חשש מלח סדומית. וגם בזהר פינחס הזהיר על זה, וכל המקובלים הזהירו על זה, ובתש"ו מן השמים לאחד מהקדמונים מבואר שכל המקולל במים אחרונים מקילים לו מזונותיו מן השמים, ולכן כן לזהר בזה מאד, וכך נוהגים כל יראי ה', ויש לכל בעה"ב להזהיר לבני ביתו שיהיו בזה.

ונהי לפי סתימות דברי המחבר בס"א ודעת הגר"א ושי"א דס"ל דאף האידנא איכא משום מלח סדומית, נמצא לכאן דההיא דינא אינו דוקא בסוף הסעודה, אלא בכל מי שנוגע במלח בדין, דחייב ליטול ידיו מפני הסכנה דמלח סדומית או מלח הדומה לו.

וכן פסקו לדינא בחסד לאלפים [קפ"א סי"ב], בבא"ח (ש"ר פרשת שלח לך סי"ג) ובכה"ח (סי' ט"ק ב']. דהמודד מלח או הנוגע בו חייב ליטול ידיו.

אולם למעשה אין העולם התוס' בזה, וכבר עמדו אבות הפתח הדבור [רי"ש סי' קפ"א] ואחר שהביא דברי הר"י יונה הנ"ל כתב - ולפי זה היה נראה דלאו דוקא כשקובע סעודתו על פת דמברך המוציא וברכת המזון דצריך מים אחרונים, אלא אפילו כשאוכל בלי קביעות סעודה ומברך מעין ג' כשאוכל מלח מיהא בעי מים אחרונים. ועל הרוב כשאוכלים ביום שבת קדש בבקר פת הבאה בכסנין מביאים ביצים ומפזרים עליו מלח. ולפי כל האמור היה צריך מים אחרונים ולא גרע מכל מלחא דמחייב הש"ס ליטול ידיו, כל שכן כשאכל אלא שהוא בלי קביעות סעודה. ואין אנו נזהרין בזה, וצריך טעם לדבר.

וצ"ל דהעולם סומכים על דעת הפוסקים דהאידנא אין לחוש משום מלח סדומית, ודוקא גבי ברכת המזון דאיכא טעמים נוספים לחיוב (מפני שהידיים מזוהמות הן, ומפני דמים אחרונים הרגו את הנפש, ומדברי המקובלים) נהגו להחמיר.

אולם אחר שמצינו שסתימות המחבר, ודעת הרש"ל [שי"ש סי' ט"ז] הגר"א [בבא"ר] ור"ת [ע"י] ועוד אחרונים, דאף האידנא יש לחוש מפני מלח סדומית (ע"ש ברש"ל דכתב דמאחר שהרמב"ם היה אב לכל הטבעיים ע"כ נראה דאין להקל בזה. וע"י הגר"א דכתב בסכ"נא חריפא דדברי התוס' דחויין מעיקרן), מקום להחמיר ודאי דאיכא.

עניני שבת קדש - שירה בשבת, ושבת שירה

ענין שבת שירה - י"שבת זו נקראת שבת שירה, וענינה ע"ד מאמר הר"ק מרוזין ז"ל, דכשם שהזמן מעורר את הקריאה, דבפסח קוראים בתורה מענין הזמן את הפרשיות של יצ"מ, כך הקריאה מעוררת את הזמן...

ובחינה זו של שירה ישנה בש"ק, כמד"א "ויום השביעי משבח ואומר מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לה'", והיינו שבש"ק יש ג"כ את ההארה של שירה, כי בש"ק יש נשמה יתירה, שענינה בחי' התפשטות הגשמיות, ואז תנו שבח ושירה לא-ל אשר שבת ברא...

וזוהו מזמור שיר ליום השבת, טוב להודות לה' ולומר לשמך עליון, שבש"ק יש את המדרגה של שירה, שיהודי זוכה בה להתענג על ה' ולהנות מזיו שכינתו מתוך התפשטות הגשמיות, ולראות את גודל טוב הנהגת הבורא שכולה לטובה להיטיב לברואיו. ולמדרגה זו ניתן להגיע רק בש"ק, משא"כ בשאר ימות השבוע כשהאדם קשור לגוף שאז קשה להגיע לדרגה של שירה...

(ניתבות שלום להאדמו"ר מסלונים זצ"ל, פרשת בשלח)

"ושבת שירה היא בחי' שיר כפול, שיש בה הן עצם הבחי' של שירה שהיתה בקרי"ס, עיי' הקריאה המעוררת את הזמן, ומתעורר הגילוי שהיה אז בקרי"ס שראתה שפחה וכי ואמרו שירה, והן מה שעצם השיר"ק הוא יום השירה, שהנשמה והרוח של יהודי אומרים בו שירה לפני השכי"ת... ושבת שירה היא בחינת שיר השירים, קודש קדשים" (שם)

נערך ע"י מחבר סדרת "עבודת המועדים"